

Omdat het er toe doet...

Met deze proclamatie willen wij als Stichting Waarden en Samenleving kenbaar maken waar wij voor staan en waar wij mee bezig zijn. Tevens is dit een oproep aan iedereen om hierin mee te gaan. Omdat het er toe doet...

Verandering van een tijdperk

De noodzaak om te veranderen, om tot een andere manier van leven te komen, hangt al een tijdje in de lucht. Steeds meer mensen hebben het over verduurzaming, over een schonere en veiligere manier van leven. Ook horen we steeds vaker mensen spreken over 'verbinden'; om niet de tegenstellingen op te zoeken, maar om met elkaar te kijken naar het gemeenschappelijke. Talloze initiatieven zijn ontstaan op het terrein van schone energie, biologische voeding, of een verantwoorde omgang met onze spullen. Veel bedrijven willen meegaan in dit proces. Tegelijk is dit ook de tijd dat we de Brexit meemaken, dat Donald Trump president is geworden en in veel landen nationalistische partijen aan invloed winnen. Zij willen ook veranderen, maar meestal niet gericht op verduurzaming, of het verbinden van mensen.

Wij menen dat een structurele verandering en verbetering van onze manier van leven nodig is en dat wij elkaar daarbij nodig hebben om dit mogelijk te maken. De problemen waar wij mee kampen en die in de nabije toekomst op ons afkomen, vragen om visie, keuzen en maatregelen. Wij zijn er van overtuigd dat in de eerste plaats de burger hier verantwoording heeft. De geschiedenis laat zien dat grote veranderingen van onderaf in de samenleving werden gemobiliseerd. Draagvlak, engagement en ook gedeelde idealen zijn daarbij nodig. Ethische bewustwording over onze verantwoordelijkheid en kennis over de stand van zaken in de wereld waar wij in leven, zijn van cruciaal belang. Wij willen daar onze bijdrage aan leveren.

In wat voor wereld leven wij eigenlijk? Het tijdperk van de postdemocratie.

Wij leven in een overgangstijd. Dit geldt in het bijzonder voor de maatschappelijke (politiek-economische) inrichting van onze manier van leven. Veel instituties die wij nu nog kennen verliezen steeds meer hun legitimiteit en waarde. Dit geldt onder meer voor het nationale bestuurlijke bestel zoals we dit hebben gekend. Waren bestuur en politiek voorheen 'baas eigen land'; sinds enkele decennia zien we dat hun invloed tanende is en overvleugeld wordt door een

internationaal krachtenveld. Ofschoon wij ons nog steeds in officiële zin als democratie beschouwen, bevinden we ons in een fase die zich daarvan los maakt. Want als we kijken naar de maatschappelijke macht dan ligt deze steeds minder bij de burger. Google, Apple, Facebook, maar ook de farmaceutische industrie, de verzekeringsbranche en de mondiale financiële sector hebben een zeer grote invloed op de inrichting van de samenleving en opereren voor een groot deel buiten onze invloed om. In de wereld van de economische theorie en politieke wetenschappen wordt steeds vaker geschreven over de 'postdemocratie' of de 'oligopolie' om ons huidige maatschappijstelsel te duiden¹. Het maatschappelijke middenveld, dat voorheen bestond uit een krachtig weefsel van talloze burgerorganisaties zoals belangengroepen, vakbewegingen, kerken en levensbeschouwelijke groeperingen, is veel van haar invloed kwijt geraakt. Zoals de Canadese wetenschapper Henry Mintzberg recentelijk laat zien, is het zaak om een dergelijk middenveld of 'plurale sector', weer in het leven te roepen². Hij doelt dan op de vele initiatieven en organisaties op het terrein van mensenrechten, duurzaamheid, emancipatie en ontwikkelingshulp die nu vaak nog onafhankelijk opereren of zich louter richten op hun eigen thema ('one issue'). Indien deze bewegingen net als eerder in de geschiedenis, zich zouden verenigen en samen zouden optrekken, zouden burgers met deze 'sector' een belangrijk deel van de democratische macht kunnen terugwinnen.

Het einde van de *samenleving*

De tanende invloed van het middenveld en daarmee ook van burgers op de inrichting van de maatschappij hangt natuurlijk samen met het individualiseringsproces. Aan het geloof in verbindende idealen ('ismen') kwam in korte tijd een einde. Humanisme, pacifisme, feminisme, socialisme en natuurlijk het christendom – eens verbindende zingevingskaders met daarmee invloedrijke gemeenschappen, hebben plaats gemaakt voor een preoccupatie met het individuele consumptie ideaal. En omdat het consumptiemechanisme zeer beweeglijk is, veroorzaakt het individualisme een grillige dynamiek die voornamelijk gericht is op de korte termijn. De bevrediging van momentane verlangens staat in ons leven centraal. De hedendaagse mens leeft in veel gevallen voornamelijk in een eigen consumptieve leefwereld (bubble). Wij worden wat betreft opinies, opvattingen en ervaringen voortgedreven door de invloed van (sociale) media en marketingprikkelers en in veel mindere mate door gedeelde betekenis-kaders waarmee wij tot gemeenschappelijkheid kunnen komen.

Zoals recent onderzoek laat zien heeft dit grote gevolgen voor het leven van de mens. Niet langer kunnen we ons verlaten op een sociaal vangnet dat bestaat uit de solidariteit van gemeenschappen of familietradities. Wij hebben ons daar als het ware van losgezongen. Circa tweehonderdduizend gevallen van burn-out doen zich voor onder jonge professionals. Recentelijk kwamen daar de cijfers bij van burn-out en psychische problemen onder middelbare scholieren. Naar schatting een miljoen mensen kampen met depressiviteit en er is sprake van een groeiend aantal suicides en verslavingen (sociale media, games, drugs). Dit alles wordt in de

---

¹ Zie hiervoor: Oswalt, W, 2018, 'No Mono. Kapitalismus ohne Konzerne. Für eine liberale Revolution'. Streeck, W, 2012, 'Gekaufte Zeit. Die vertragte Krise des demokratischen Kapitalismus'. Buchholz, R, 2009, 'Enjoy Capitalism, Zur Erosion der Demokratie im totalen Markt'.

² Mintzberg, H, 2015, 'Rebalancing society'.

meeste gevallen afgedaan als individuele situaties van mensen, terwijl de schaal hiervan natuurlijk laat zien dat er sprake is van een 'maatschappijprobleem'. Want als het sociale weefsel van de samenleving afbrokkelt verdwijnen de duurzame verbanden waarin het onderlinge vertrouwen, wederzijds respect en de erkenning voor elkaar verankerd waren³. De samenleving is zelf bored- en burned-out geworden en is veel van haar legitimiteit en legaliteit kwijt geraakt.

Burgerschap en probleemeigendom

Tegelijk is dit ook de tijd waarin veel andere zaken aan het licht kwamen die vragen om een gemeenschappelijke visie. We kunnen daarbij denken aan het vraagstuk van het klimaat en het milieu. De kennis die ons ter beschikking staat is ronduit alarmerend en dwingt ons na te denken over onze manier van leven en het nemen van ingrijpende maatregelen. Want wat we tot dusver doen is eigenlijk nog steeds een druppel op de gloeiende plaat. Dit geldt ook voor het vraagstuk van de informatie- en veiligheidstechnologie. De toenemende controle van het persoonlijke leven lijkt een vanzelfsprekend onderdeel van de vooruitgang te zijn, maar is dit natuurlijk niet. Het proces van verdergaande informatiecontrole en de beheersing van systemen is afhankelijk van de machtsverhoudingen die in onze wereld aan de orde zijn en het vraagt van ons als burgers dat wij bepalen hoe we willen dat ons leven er op termijn uit gaat zien. Laten we dit gebeuren of stellen we grenzen aan de komst van de wereld van 'total control'? Wat ook onze aandacht vraagt betreft de ontwikkeling van de technologie en de invloed daarvan op ons persoonlijke leven. De nieuwe DNA manipulatietechnieken (CRISPR), de verdergaande ontwikkeling van kunstmatige intelligentie (AI) en de opkomst van de robotisering zijn slecht enkele voorbeelden van zaken die het menselijke leven en de menselijke vrijheid ingrijpend kunnen aantasten. Terwijl deze tendensen gestuurd worden door marktmechanismen en internationale machtsverhoudingen, zullen wij als burgers ons hierover moeten buigen. Verder is het zo dat wij sinds de economische crisis van 2008 gedeeltelijk inzage hebben gekregen in ons financieel-economische systeem. We weten nu dat ons mondiale stelsel gestoeld is op structurele onder-financiering en op een financiële bubble die in economische zin niet duurzaam is. Tevens heeft dit een ondermijnend effect de op de democratie (de gelijke belangen van burgers). Bovendien weten we dat we nog steeds (sinds de negentiende eeuw) een imperialistisch en koloniserend economisch stelsel hebben. Want op grote schaal worden mensen in andere delen van de wereld door ons uitgebuit, onteigend of zelfs omgebracht. Ons economische gedrag staat min of meer haaks op de verklaring van de rechten van de mens die wij in 1948 mede hebben ondertekend. Ook op dit punt wordt het tijd dat wij anders gaan denken en ons zelf een spiegel voorhouden over onze manier van leven. Kijken we tot slot naar het migratievraagstuk dan zien we dat als gevolg van klimatologische en ecologische veranderingen dit ons voor belangrijke vragen plaatst. Want wat wij tot dusver hebben meegemaakt is nog maar het topje van de ijsberg.

---

³ Zie hiervoor: Hoogendijk, W en De Rek, W, 2017, 'Van big bang tot burn-out'. Van Dijk, E, 2007, 'De hunkerende generatie'. Verhaege, P, 2012, 'Identiteit', De Wachter, D, 2012, 'Borderline Times'.

Populisme en polarisatie

Ons huidige paradigma, dat na de val van de Berlijnse muur in 1989 is ontstaan, was aanvankelijk reden voor euforie en optimisme. We voelden ons bevrijd van de verzuilde samenleving met haar vaste gewoonten en patronen. Maar de laatste jaren, zeker na de economische crisis uit 2008, is hier verandering in gekomen. Het recente migratievraagstuk heeft een oud fenomeen naar de oppervlakte gebracht: het identiteits-denken. En het is dit identiteits-denken dat als vehikel fungeert om een diffuus gevoel van gemis en verlies te mobiliseren. Het verlies van zingevingskaders en grote verhalen waarmee wij de samenleving kunnen inrichten. Het verlies aan democratische medezeggenschap om invloed te kunnen uitoefenen op de maatschappij. Het verlies van tradities waarmee een verbondenheid tussen generaties kan ontstaan. Het verlies van een moreel kader of kompas om het samenleven op te enten. En bovenal het verlies aan betekenis en waarde nu alles in het leven een mening is.

De opkomst van nieuwe populistische bewegingen in Europa, bewegingen die zich richten op een volk dat eens was en weer moet komen, kunnen we beschouwen als een gevolg van het historische proces dat wij in culturele, sociale en politieke zin meemaken. De polarisatie tussen de seksen, tussen leeftijdsgroepen, tussen etnische of religieuze verschillen is opgelaaid en lijkt te fungeren als een rode lap om de onvrede op het terrein van de democratie, economische ongelijkheid, cultuurverschillen, maar ook technologische ingrepen op het alledaagse leven op te projecteren. Zoals studies van de afgelopen vijftien jaar laten zien is er gegronde reden om deze onvrede van mensen serieus te nemen, want ook al richt zich dit voornamelijk op het vraagstuk van de identiteit, van land en eigenheid, ligt hier een dieper probleem aan ten grondslag waar wij als samenleving een antwoord op moeten formuleren⁴.

Al deze punten laten zien dat we in een overgangsfase verkeren en elkaar dus hard nodig hebben om tot een andere manier van denken en doen te komen. Het is vijf voor twaalf en nog net op tijd om in actie te komen.

Bewustwording

Deze wereld waar wij in leven vraagt om bewustwording en het nemen van verantwoording.

Het eerste punt dat om aandacht vraagt in de verandering die wij moeten bewerkstelligen betreft ons *denken*. Wij zullen er van doordrongen moeten raken dat niet alles maar een mening is. Terwijl deze gedachte ons een schijnbare vrijheid heeft gebracht leidt het in de praktijk van ons bestaan juist tot het tegendeel. Meninkjes bevrijden ons niet maar maken ons onmachtig om op duurzame en verbindende wijze tot kennis, inzicht en ethische bewustwording te komen. Een dergelijke bewustwording vraagt het nodige van ons, omdat dit kan betekenen dat we tot de erkenning moeten komen dat onze subjectieve inzichten ('dat voel ik nu eenmaal zo!') niet kunnen prevaleren. Ten tweede betekent dit de erkenning dat er bepaalde ethische uitgangspunten (waarden) nodig zijn waaraan wij in de maatschappij (economie, politiek en cultuur) een overstijgende, universele en richtinggevende betekenis gaan verbinden.

---

⁴ Zie hiervoor: Luyendijk, J, 2017, 'Kunnen we praten'. Heijne, B, 2017, 'De staat van Nederland'. Sacks, J, 2007, 'The home we build together'.

Wat wij nodig hebben is dat deze inzichten en richtinggevende waardebevestigingen niet door de private of publieke sector (bedrijfsleven en overheden) aan ons worden opgelegd maar dat burgers zelf tot de constitutie van afspraken (convenanten) komen. Zoals de Engelse filosoof Jonathan Sacks laat zien kunnen dergelijke waarden in de vorm van convenanten (bindende afspraken) in het samenleven verankerd worden. Bovendien heeft de moderne geschiedenis geleerd hoe dit werkt: denk aan de constituties van de democratieën in Europa en de V.S. Mensen als Gandhi en Martin Luther King hebben bovendien laten zien hoe een burgerrechtenbeweging op grote schaal gemobiliseerd kan worden. Alles draait daarbij om het verkrijgen van kritische massa om een omslag van bewustwording op grote schaal te veroorzaken. Want wat eerst in het klein bij mensen begint kan uitgroeien tot een beweging die op alle terreinen op het samenleven kan ingrijpen.

Werken aan de wereld die komt

Dit betekent op de eerste plaats om tot inzicht te komen omtrent wie wij zijn, hoe wij leven, hoe wij met elkaar omgaan en hoe wij onze planeet behandelen.

Velen willen komen tot een duurzame wereld. Maar ons denken, ons bewustzijn, de organisatie en structuur van ons totale leven is fundamenteel anti-duurzaam. Duurzaamheid ('from cradle to cradle', afvalscheiding, schone energie) kan alleen werkelijkheid worden als daarvoor ons geestelijke DNA verandert; *geestelijke duurzaamheid* is nodig. Gebeurt dit niet dan blijven energiebesparing of recycling eilandjes in een fundamenteel on-duurzaam wereld – en bevestigt daarmee de hypocrisie van ons bestaan. Zoals Einstein laat zien kunnen problemen niet opgelost worden met het denken dat die problemen heeft veroorzaakt. Dit betekent dat wij in samenspraak moeten gaan om tot een gezamenlijke bewustzijnsverandering te komen. Ook op dit punt kunnen mensen als Gandhi en King ons helpen. Vervolgens moeten we komen tot *sociale duurzaamheid*. Dit betekent het werken aan andere menselijke verhoudingen. Vertrouwen, solidariteit, integriteit, respect, tolerantie en compassie zijn geen meningen! Het zijn de bouwstenen voor een menswaardige samenleving. Een dergelijke samenleving is er nu niet. Dit betekent dat wij de totale organisatie van de sfeer van arbeid, productie, organisatie, communicatie, zorg, onderwijs en opvoeding zullen moeten herzien en verankeren aan universele waarden die richtinggevend worden voor de inrichting van de maatschappij. Economisch- en eigenbelang zijn niet duurzaam en niet verbindend. 'Mediahygiëne', dat wil zeggen *duurzame kennis- en informatievoorziening* (niet uitgaand van meningen en hypes, maar gestoeld op kwaliteitseisen wat betreft kennisoverdracht), is hierbij essentieel. Op alle terreinen in de samenleving zullen we de richtlijnen moeten ontwerpen en implementeren om de samenleving menswaardig en duurzaam te maken. Het werken aan een duurzame planeet is dus afhankelijk van de transitie die wij in ons denken, ons samenleven zullen moeten bewerkstelligen. Het gaat dus om een mentaliteitsverandering.

Het proces om dit te realiseren is heel eenvoudig. Want het goede nieuws is dat de waarden, de leidende beginselen, de kennis en de waarheden over dit alles voorhanden zijn: bij ons. Uit onze vele Leerhuisbijeenkomsten, uit vele conferenties, uit colleges en gesprekken met honderden studenten blijkt dat wij als mens drommelsgoed weten dat vraagstukken als een leefbare wereld voor onze kinderen, een menswaardige samenleving gestoeld op gemeenschappelijk belang en

niet op eigen belang, een vitale democratie (macht bij de burgers, gelijkheid), mensenrechten, een veilige thuissituatie voor het kind en een gedeeld zingevingsperspectief, geen meninkjes zijn. We weten drommels goed dat vertrouwen, solidariteit, integriteit, respect, tolerantie en compassie geen opinies zijn maar *Waarheden* die van vitaal belang zijn om een samenleving te krijgen die de moeite waard is om in én voor te leven. Dat alles weten we diep van binnen... Door met elkaar het gesprek aan te gaan en net als Gandhi en King destijds de collectieve verantwoording te gaan nemen, kunnen we de transitie bewerkstelligen die nodig is. Dit kan al in het klein door middel van samenkomsten op school, op de werkvloer, in de sportkantine, of in het buurthuis – al die plaatsen waar wij de gangbare praktijken, houdingen en mentaliteiten ter discussie kunnen gaan stellen.

Vandaar dat wij als stichting permanent bezig zijn om geestverwanten te zoeken die deze weg ook willen gaan. We hebben elkaar nodig en hebben geen andere keus en zijn het aan ons nageslacht en de planeet verplicht! Hiervoor organiseren we leerhuisbijeenkomsten, cursussen, gespreksbijeenkomsten en lezingen voor brede doelgroepen in de samenleving om zo te bouwen aan een krachtig draagvlak gestoeld op gedeelde uitgangspunten en waarden.